

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЕКСПЛУАТАЦІЄЮ ЛЮДИНИ

INTERNATIONAL STANDARDS AND NATIONAL FEATURES: A COMPARATIVE ANALYSIS OF CRIMINAL OFFENSES RELATED TO HUMAN EXPLOITATION

Гавловська А.О., к.ю.н.,
доцент кафедри національного, міжнародного права
та правоохоронної діяльності
Херсонський державний університет

Гладенко О.М., к.ю.н.,
доцент кафедри національного, міжнародного права
та правоохоронної діяльності
Херсонський державний університет

Стаття присвячена порівняльному аналізу кримінального законодавства України та Республіки Польща, зокрема в аспекті захисту прав людини в умовах сучасного глобалізованого світу та зростаючої динаміки міжнародних відносин. Основна увага зосереджена на питаннях експлуатації осіб, а також на забезпеченні прав військовополонених і цивільного населення під час збройної агресії. Дослідження базується на ретельному аналізі окремих статей кримінальних кодексів обох країн і розглядає доцільність внесення змін до українського законодавства для його вдосконалення. Законодавство України відзначається відданістю універсальним принципам, особливо в частині протидії жорстоким формам експлуатації людей. Порівняння із польськими нормами розкриває, як історичні, соціальні та культурні чинники впливають на створення законодавчих механізмів у сфері захисту прав людини. Окрему увагу приділено важливості дотримання міжнародних стандартів і їх гармонізації з національними правовими нормами, враховуючи унікальні особливості кожної держави. Висновки дослідження допомагають краще зрозуміти, як Україна та Польща, маючи спільний історичний і географічний зв'язок, формують свої підходи до захисту громадян через поєднання національних ідентичностей та міжнародних зобов'язань.

Специфіка цього дослідження полягає в його спрямованості на порівняльний аналіз кримінального законодавства України та Республіки Польща у сфері боротьби з експлуатацією людини. На відміну від попередніх робіт, які здебільшого зосереджувалися на загальному огляді законодавства зарубіжних країн, дане дослідження акцентує увагу на глибокому порівнянні двох конкретних кримінальних кодексів. Це дозволяє наповнити вітчизняну правову базу новими підходами та ідеями у сфері протидії експлуатації людини.

У міжнародному контексті Україна та Польща є учасниками різних міжнародних угод і конвенцій з прав людини. Аналіз їхнього національного законодавства показує, як ці держави інтерпретують і впроваджують свої міжнародні зобов'язання, враховуючи власні культурні, історичні та соціальні особливості. Таке дослідження не лише виявляє спільні риси та відмінності у підходах, але й пропонує перспективи для вдосконалення законодавства.

Результати цього аналізу можуть слугувати основою для рекомендацій щодо покращення законодавчих механізмів України та Польщі. Водночас вони можуть бути корисними для інших країн, які прагнуть модернізувати своє законодавство у сфері захисту прав людини, особливо в умовах військових конфліктів. Дослідження пропонує можливості адаптації та впровадження ефективних механізмів захисту осіб відповідно до міжнародних стандартів, з урахуванням національних особливостей України.

Новизна роботи полягає у поєднанні теоретичного аналізу з практичними рекомендаціями, спрямованими на вдосконалення національного законодавства. Крім того, стаття висвітлює важливу тему в контексті сучасних міжнародних викликів, що робить її актуальною як для внутрішнього, так і для міжнародного правового простору.

Ключові слова: порівняльний аналіз, експлуатація людини, торгівля людьми, захист прав людини, міжнародні угоди, військові конфлікти, міжнародні зобов'язання, модернізація законодавства.

The article is devoted to a comparative analysis of the criminal legislation of Ukraine and the Republic of Poland, in particular in the aspect of human rights protection in the conditions of the modern globalized world and the growing dynamics of international relations. The focus is on the operation of persons, as well as on the protection of prisoners of war and civilian population during armed aggression. The research is based on a careful analysis of certain articles of criminal codes of both countries and considers the expediency of making changes to the Ukrainian legislation for its improvement. The legislation of Ukraine is distinguished by the universal principles, especially in combating the cruel forms of human exploitation. Comparison with Polish norms reveals how historical, social and cultural factors influence the creation of legislative mechanisms in the field of human rights protection. The importance of compliance with international standards and their harmonization with national legal norms is paid to the unique features of each state. Research findings help to better understand how Ukraine and Poland, having a common historical and geographical communication, form their approaches to protecting citizens through a combination of national identities and international obligations.

The specificity of this study is its focus on a comparative analysis of the criminal legislation of Ukraine and the Republic of Poland in the field of combating human exploitation. Unlike previous works, which are mostly focused on the general review of the legislation of foreign countries, this study focuses on the deep comparison of two specific criminal codes. This allows you to fill the domestic legal framework with new approaches and ideas in the field of combating human exploitation.

In the international context, Ukraine and Poland are participating in various international agreements and human rights conventions. The analysis of their national legislation shows how these states interpret and implement their international obligations, taking into account their own cultural, historical and social features. This study not only identifies common features and differences in approaches, but also offers prospects for improving the legislation.

The results of this analysis can serve as a basis for recommendations for improving the legislative mechanisms of Ukraine and Poland. At the same time, they can be useful for other countries that seek to modernize their legislation in the field of human rights protection, especially in the face of military conflicts. The study offers the possibilities of adaptation and implementation of effective mechanisms for the protection of persons in accordance with international standards, taking into account the national characteristics of Ukraine.

The novelty of the work is to combine theoretical analysis with practical recommendations aimed at improving national legislation. In addition, the article highlights an important topic in the context of modern international challenges, which makes it relevant for both domestic and international legal space.

Key words: comparative analysis, human exploitation, human rights trafficking, human rights protection, international agreements, military conflicts, international obligations, modernization of legislation.

Постановка та актуальність проблеми. У сучасному глобалізованому світі законодавчі процеси будь-якої держави неможливо розглядати окремо від міжнародного контексту. Особливе значення у цьому аспекті має порівняльний аналіз кримінально-правових норм, які забезпечують захист прав людини від різних форм експлуатації. Зважаючи на географічне розташування, спільну історичну спадщину та активізацію співпраці між Україною та Польщею, вивчення законодавчих підходів цих двох країн до питань протидії експлуатації людини є важливим завданням для розвитку юридичної науки.

Значущість дослідження цієї тематики обумовлена її соціальною важливістю та необхідністю інтеграції українського законодавства у міжнародну правову систему. Гармонізація національних норм із міжнародними стандартами є стратегічним завданням, яке відповідає сучасним викликам та сприяє захисту прав кожної людини.

Аналіз останніх досліджень та публікації свідчить про те, що проблема експлуатації людини набуває все більшого значення на міжнародному рівні. Це підтверджується численними звітами таких організацій, як ООН, ОБСЄ, Європейський Союз та інших міжнародних інституцій. В останні роки спостерігається помітне зростання кількості наукових праць, присвячених цій темі, як в Україні, так і в Польщі, що підкреслює її актуальність для обох країн.

Дослідження, пов'язані з порівняльним аналізом кримінально-правових норм, у контексті українського законодавства частково розглядали такі вчені, як Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, Н.О. Гуророва, О.О. Дудоров, О.М. Костенко, В.О. Навроцький, А.В. Савченко, Є.Л. Стрельцов та інші.

Метою цього дослідження є вивчення, аналіз та порівняння підходів України та Республіки Польща до кримінально-правового регулювання питань, пов'язаних із експлуатацією людини. Особливий акцент зроблено на оцінці ефективності чинних норм українського законодавства та визначенні шляхів їх вдосконалення з урахуванням міжнародного досвіду.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Експлуатація людини як об'єкт кримінально-правового регулювання є однією з найбільш гострих проблем сучасності. У контексті глобалізації та активізації міжнародної співпраці потреба в узгодженні підходів до вирішення цього питання стає все більш очевидною. Для забезпечення належного рівня захисту прав людини, а також для встановлення об'єктивної відповідальності за злочини, пов'язані з експлуатацією, було проведено детальний порівняльний аналіз положень кримінальних кодексів двох країн – України та Республіки Польща.

Досвід Польщі демонструє комплексний підхід до регулювання цих питань, забезпечуючи врахування як норм міжнародного права, так і специфічних аспектів, пов'язаних із захистом прав людини в різних сферах. Аналіз цих положень дає змогу оцінити, наскільки ефективними є такі підходи і які аспекти можна адаптувати в контексті українського законодавства [1, с. 138].

Кримінальне законодавство України та Республіки Польща передбачає широкий спектр норм, спрямованих на боротьбу з різними формами експлуатації людини, однак їхні особливості відображають як національні підходи до правового регулювання, так і міжнародні зобов'язання. Для вдосконалення правових механізмів в Україні доцільно проводити порівняльний аналіз окремих положень кримінальних кодексів обох країн.

Прикладом такого аналізу є стаття 124 Кримінального кодексу Республіки Польща «Інші порушення міжнародного права». Ця стаття охоплює широкий спектр злочинів, які порушують міжнародно-правові норми, та передбачає суворі санкції. У першому параграфі статті йдеться про кримінальну відповідальність за примус осіб, перелічених у ст. 123 (зокрема військовополонених і цивільних осіб), до вчинення дій, що загрожують життю чи здоров'ю інших

осіб, служби у збройних силах супротивника або участі у військових діях проти власної країни. Також стаття охоплює такі злочини, як застосування тілесних покарань, примус до статевих стосунків або інших принизливих дій, незаконне позбавлення волі, обмеження права на справедливий судовий розгляд тощо. Покарання за ці дії передбачає позбавлення волі на строк не менше трьох років.

Ця стаття демонструє високий рівень деталізації польського кримінального законодавства, яке враховує міжнародні стандарти у сфері захисту прав людини, зокрема під час збройних конфліктів. У порівнянні з польським підходом, подібні норми в українському законодавстві також охоплюють порушення міжнародного гуманітарного права, але потребують подальшої конкретизації, зокрема щодо вербування неповнолітніх або примусового переміщення цивільного населення. Такий аналіз дозволяє виявити потенційні напрями для вдосконалення українського законодавства, щоб підвищити його ефективність та відповідність міжнародним стандартам [1, с. 138]. Суб'єкт злочину в обох розглянутих статтях може бути як загальним, так і спеціальним, залежно від конкретних обставин і характеру вчиненого діяння.

Об'єктивна сторона злочину відповідно до статті 124 Кримінального кодексу Республіки Польща охоплює широкий спектр дій, таких як примус до служби в армії супротивника, застосування тілесних покарань, примус до статевих стосунків, погрози, обмеження прав людини, включаючи право на захист у кримінальному провадженні, та інші форми насильницького впливу. У свою чергу, за статтею 438 Кримінального кодексу України об'єктивна сторона злочину включає жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання, розграбування, використання засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, а також віддання наказів про вчинення таких дій. Обидві статті охоплюють серйозні порушення норм міжнародного гуманітарного права.

Попри те, що обидві статті мають спільну мету – забезпечити дотримання міжнародних норм та протидіяти експлуатації людини в умовах збройних конфліктів, вони суттєво різняться за рівнем деталізації злочинів і передбачених покарань. Диспозиція статті 124 Кримінального кодексу Республіки Польща охоплює ширший спектр дій, пов'язаних із порушеннями міжнародного права, чітко формулюючи види злочинів (у польському законодавстві використовується термін «злочин»). Натомість стаття 438 Кримінального кодексу України зосереджується на порушеннях законів і звичаїв війни, що робить її більш адаптованою до завдань кримінального законодавства під час воєнного стану.

Порівняльний аналіз показує, що стаття 438 КК України краще відповідає потребам держави у захисті прав людини в умовах військових дій, а також міжнародним стандартам. Вона має чітко визначений склад злочину, що дозволяє ефективно її застосовувати на практиці. У цьому контексті стаття 438 демонструє вищий рівень відповідності завданням кримінального законодавства в умовах війни, порівняно зі статтею 124 КК Республіки Польща.

З огляду на це, можна запропонувати польській стороні розглянути можливість внесення змін до їхнього кримінального кодексу. Зокрема, було б доцільно розмежувати злочини, пов'язані з порушеннями законів і звичаїв війни, та злочини у сфері міжнародного права. Наприклад, статтю 124 КК Польщі можна було б присвятити саме злочинам, що стосуються загальних порушень міжнародного права (таких як обмеження прав людини, включаючи право на захист у кримінальному процесі), а окремо виділити кримінальні правопорушення, пов'язані із законами та звичаями війни. Такий підхід дозволив би зробити польське законодавство більш структурованим і ефективним у боротьбі з різними формами злочинності.

Подальший аналіз також показав, що найбільша кількість кримінальних правопорушень, пов'язаних із експлуатацією людини, у законодавствах обох країн припадає на сфери торгівлі людьми та сексуальної експлуатації. У кримінальному кодексі України ці злочини регулюються розділами, що стосуються «кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості» і «проти волі, честі та гідності особи». У кримінальному кодексі Польщі відповідними є розділи «проти свободи» і «посягання на статева свободу та пристойність».

Аналіз кримінальних правопорушень у сфері торгівлі людьми за статтею 189а «Торгівля людьми» Кримінального кодексу Республіки Польща та статтею 149 Кримінального кодексу України свідчить про спільну мету обох законодавств – захист прав людини та боротьбу з незаконною торгівлею. Проте підходи до визначення та регулювання цього злочину мають свої особливості.

Польське законодавство застосовує більш узагальнений підхід до визначення злочину торгівлі людьми. Згідно з § 1 статті 189а, будь-хто, хто вчиняє торгівлю людьми, карається позбавленням волі на строк не менше трьох років. У § 2 передбачено покарання за підготовку до цього злочину у вигляді позбавлення волі на строк від трьох місяців до п'яти років. Така структура дозволяє охопити широкій спектр дій, пов'язаних із торгівлею людьми, забезпечуючи базовий рівень захисту прав постраждалих.

Натомість стаття 149 Кримінального кодексу України орієнтована на детальну класифікацію конкретних форм і проявів злочинної діяльності. Українське законодавство враховує обставини вчинення злочину, такі як спосіб експлуатації, вік і вразливість жертви, а також визначає ширший спектр санкцій, які можуть варіюватися залежно від тяжкості злочину. Такий підхід дозволяє забезпечити ретельніше правове регулювання та точніше реагувати на різноманітні аспекти злочину.

Ці відмінності у підходах свідчать про те, що кожна країна адаптує своє законодавство до реалій і викликів, з якими вона стикається. Польський агрегований підхід дозволяє ефективно охопити більший спектр потенційних правопорушень у загальних рамках, тоді як деталізований підхід України забезпечує глибший аналіз конкретних злочинних дій. Така різниця свідчить про необхідність постійного вдосконалення законодавства, враховуючи особливості проблеми торгівлі людьми в кожній країні.

Враховуючи транснаціональний характер торгівлі людьми, білатеральна співпраця між Україною та Польщею у сфері правового регулювання може стати важливим етапом для розробки ефективних механізмів боротьби з цим злочином. Обмін досвідом дозволить інтегрувати найкращі практики обох країн, сприяючи більш комплексному і системному підходу до вирішення цієї проблеми.

На нашу думку, окремої уваги заслуговує стаття 191 «Примус до певної поведінки, бездіяльності» Кримінального кодексу Республіки Польща. Ця стаття є детальним регулятором, який встановлює санкції за застосування насильства або погроз з метою примусу. Проведений аналіз цієї статті дозволив нам визначити її потенційну доцільність для включення до Кримінального кодексу України.

Український Кримінальний кодекс вже містить положення, які регулюють питання примусу та насильства. Однак деякі аспекти польського законодавства можуть бути корисними для вдосконалення українських норм. Зокрема, у польській версії акцентується увага на систематичності насильства як способі впливу на жертву з метою її експлуатації. Включення цього критерію в українське законодавство дозволило б чітко регламентувати випадки, коли насильницькі дії мають повторюваний або тривалий характер, що сприяє утворенню підневільного стану жертви.

Крім того, у сфері протиправного стягнення боргів доцільним є запровадження більш суворих санкцій за

подібні правопорушення. Це могло б стати ефективним інструментом боротьби з незаконними методами вимагання боргів, які залишаються актуальною проблемою в Україні.

На основі аналізу статті 191 КК Республіки Польща можна зробити висновок, що її окремі положення мають потенціал для доповнення чинного українського Кримінального кодексу. З урахуванням специфіки національного правового поля, рекомендується розглянути можливість імплементації таких Експлуатація через непропорційну винагороду охоплює ситуації, коли одна зі сторін (особливо якщо вона перебуває у вразливому становищі) укладає договір під тиском іншої сторони, що спричиняє отримання непропорційної вигоди останньою. У таких випадках сторона, яка зловживає становищем іншої, може бути притягнута до відповідальності у вигляді позбавлення волі на строк до 3 років.

Окремий параграф статті стосується експлуатації через «високі витрати», що має місце, коли контрагент надає іншій особі певну грошову вигоду (наприклад, у формі позики або кредиту), а потім вимагає сплати додаткових витрат, які значно перевищують законодавчо встановлені межі. Санкція в таких випадках передбачає позбавлення волі на строк від 3 місяців до 5 років.

Варто зазначити, що вказана стаття, попри свою важливість у регулюванні договірних відносин, не містить чіткого визначення суб'єкта злочину, що може ускладнювати її застосування на практиці. У цьому контексті передбачення чіткішого визначення суб'єкта, а також деталізація його ознак могли б зробити статтю ефективнішою для боротьби із зловживаннями в господарських правовідносинах.

У сучасних умовах глобалізації та зростання крос-культурних взаємодій стає очевидною необхідність вдосконалення національних законодавчих актів у відповідь на загрози соціального й економічного характеру, у тому числі, які пов'язані з експлуатацією людини у сфері договірних відносин. В контексті цього важливим є розгляд можливості інтеграції статті 304 «Експлуатація контрагента» до Кримінального кодексу України. Уніфікація та узгодження законодавства, що регулює захист прав фізичних і юридичних осіб, є ключовим принципом сучасного права. Перший параграф статті розкриває інструменти захисту осіб, що опинилися у вимушеному становищі, що сприяє формуванню більш справедливого правового полотна. Фінансова етика та прозорість стають основоположними в інтересах стабільної економіки. Інструментарій, представлений у другому та третьому параграфах, спрямований на регулювання комерційних відносин та запобігання потенційному зловживанню. Тобто, інтеграція такої статті може сприяти зближенню українського законодавства до міжнародних норм та стандартів, особливо в контексті захисту прав споживачів та протидії експлуатації у цій сфері.

Висновки. У процесі переходу до європейських стандартів та з урахуванням глобалізаційних змін, Україна стикається з нагальною потребою реформування свого кримінального законодавства. Аналіз положень Кримінального кодексу Республіки Польща дозволяє виділити ключові моменти, які можуть бути адаптовані до українського контексту для забезпечення більш ефективного захисту прав і свобод громадян, особливо у сфері боротьби з незаконною експлуатацією людини. Запропоновані законодавчі ініціативи відображають прагнення до створення більш дієвих механізмів захисту від усіх форм експлуатації.

Ці ініціативи демонструють розширення традиційного розуміння експлуатації, враховуючи сучасні виклики. Сьогоднішнє законодавство має виходити за межі класичних форм експлуатації, таких як торгівля людьми чи примусова праця, і враховувати нові загрози, наприклад, економічну експлуатацію у договірних відносинах чи експлуатацію людини в умовах військових конфліктів.

Хоча польська модель є важливим джерелом для запозичення передових ідей, впровадження таких змін в українське законодавство потребує ретельного та комплексного аналізу. Для цього необхідно залучати широку експертну спільноту, проводити консультації з громадськістю та враховувати специфіку національного правового поля.

Процес адаптації нових норм має бути поступовим, щоб зберегти стабільність правової системи. Він пови-

нен включати не лише внесення змін до законодавства, але й супутні заходи, такі як поширення правової освіти, підготовка кваліфікованих фахівців і інформаційно-просвітницька робота серед населення. Такий підхід забезпечить не лише ефективне впровадження змін, але й підвищить рівень правової обізнаності суспільства, що є ключовим для боротьби з експлуатацією людини в сучасних умовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний кодекс Республіки Польща / за ред. В. Л. Менчинського ; пер . з пол. В. С. Станіч. Київ : ОВК, 2017. 138 с.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 01.09.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n976> (дата звернення: 31.03.2025).
3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 31.03.2025).
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко [та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.